

Slikar tkonskog raspela

Pred desetak godina, publicirajući nekoliko slika iz zadarske okolice, uočio sam velike srodnosti u slikarskoj fakturi i crtežu između slikanog *raspela* iz samostanske crkve sv. Kuzme i Damjana na brdu Čokovcu kod Tkona na otoku Pašmanu i slike *Bogorodice s Ivanom Krstiteljem* u franjevačkom samostanu u Kraju na istom otoku. Spomenuo sam da se naslućuje srodnost i s triptihom *Varoške Gospe* u zadarskoj crkvi sv. Šime (nekad sv. Stjepana), koji je pokriven srebrnim okovom.¹ Nešto kasnije upozorio je K. Prijatelj na jedan izgubljeni politpik iz Šibenika koji u centru ima sliku Bogorodice s Djetetom identičnog crteža one u Kraju.² Bile su time iznijete konture jedne zanimljive slikarske ličnosti. Problem datiranja tog opusa ostao je međutim otvoren. Iznio sam tada da izrazita dvodimenzionalnost likova govori za stariju dataciju, a polukružni oblik naslona Bogorodičina prijestolja na slici u Kraju, kao element renesanse, govori u prilog dataciji druge polovine XV st. Prijatelj je ostao također u toj dilemi, iznijevši kao hipotezu kako bi autor navedenih slika mogao biti šibenski slikar *Lovro Mihetić*, koji je djelovao između 1453. i 1492. god. u sjevernoj Dalmaciji.

Polukružni naslon prijestolja nije izrazito renesansni element. Polukružni lukovi prisutni su u talijanskom slikarstvu XIV st. Tako da, povodeći se analizom slikarskih kvaliteta, možemo sve te slike datirati ranije, ne samo početkom XV st. nego i posljednjim decenijama XIV st.

Danas kad su sva tri djela iz zadarskog teritorija restaurirana,³ možemo se još bolje uvjeriti u identičnost slikarske fature i stilskih osobina, te njihova autora bolje definirati i pripisati mu još jednu, dosad sasvim nepoznatu sliku. Uočiti ćemo i velike sličnosti s drugim slikama izvan Dalmacije što će pridonijeti da se problemi u vezi s tim opusom znatno osvijetle.

Raspelo iz *Tkona* razlikuje se od mnogih dalmatinskih. Spada u red jednostavnijih, bez zlatne pozadine i bez suviše ukrašenih gotičkih zlatnih okvira. Ograničen bez sumnje skromnim sredstvima naručioca, slikar je za pozadinu upotrijebio crvenu boju, a okvir je naslikao plavom bojom. Plavu boju okvira i crvenu boju pozadine odijelio je vrlo tankom i pravilno izvučenom bijelom linijom. Drvo križa naslikao je svijetlim okerom izradivši vrlo minuciozno nervaturu drveta toplim smeđim potezima. Križ je zataknut u stijenu oslikanu sivom bojom. U tamnoj udubini vidi se Adamova lubanja. Nad križem je bijela tabla sa crnim natpisom I. N. R. I. u gotičkoj majuskuli. Kristovo tijelo slikano je vješto, s relativno dobrim poznavanjem anatomije. Krist je mrtav, glava mu je nagnuta ulijevo. Kosa je vrlo svijetla, skoro se poklapa s bojom inkarnata, dok su sjene i pojedini pramenovi slikani tamnosmeđe. Brađa je nešto tamnija. Perizom je bijel, stiliziran na gotički način. Ima po sredini dvije vertikalne dekorativne trake slikane žutom bojom. Iz rana teče krv u vrlo

¹ I. Petricioli, *Prinove zadarskom slikarstvu XV st.*, »Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji« 9, Split 1955, 156–161.

² K. Prijatelj, *Izgubljeni šibenski politpik XV stoljeća*, »Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji« 12, Split 1960. 160–163.

³ Sliku iz Kraja restaurirao je u Restauratorskom zavodu Jug. Akademije Z. *Wiroubal*, a *raspelo* iz *Tkona* i triptih iz Zadra restaurirao je u Restauratorskom ateljeu Instituta JAZU u Zadru M. *Kotlar*.

TKONSKO RASPELO (sam. Čokovac), detalji

tankim mlazevima koje slikar izvodi vrlo virtuozno. Ističe se krv koja pada na Adamovu lubanju.

Na proširenjima krakova raspela koja ovdje imaju oblik jednostavnih polukružnih triloba naslikana su po ustaljenoj ikonografiji poprsja Marije, Ivana i arhanđela. Marija je na lijevom kraku. Odjevena je u već uobičajeni kostim — haljinu boje ciklame i plavi maforion, kome je nutarnja površina zelena. Ivan na suprotnom kraku ima obrnuto plavu haljinu i plašt boje ciklame. Arhanđeo na vrhu raspela nosi žučkastu haljinu i bijeli plašt. U lijevoj mu je ruci plava kugla s bijelim križem. Aureole su zlatne, obrubljene crnom bojom. Kristova ima označen križ koji prati nagib glave. Rospelo je visoko 195 cm, a široko 164 cm. Daska je debela 4 cm.⁴

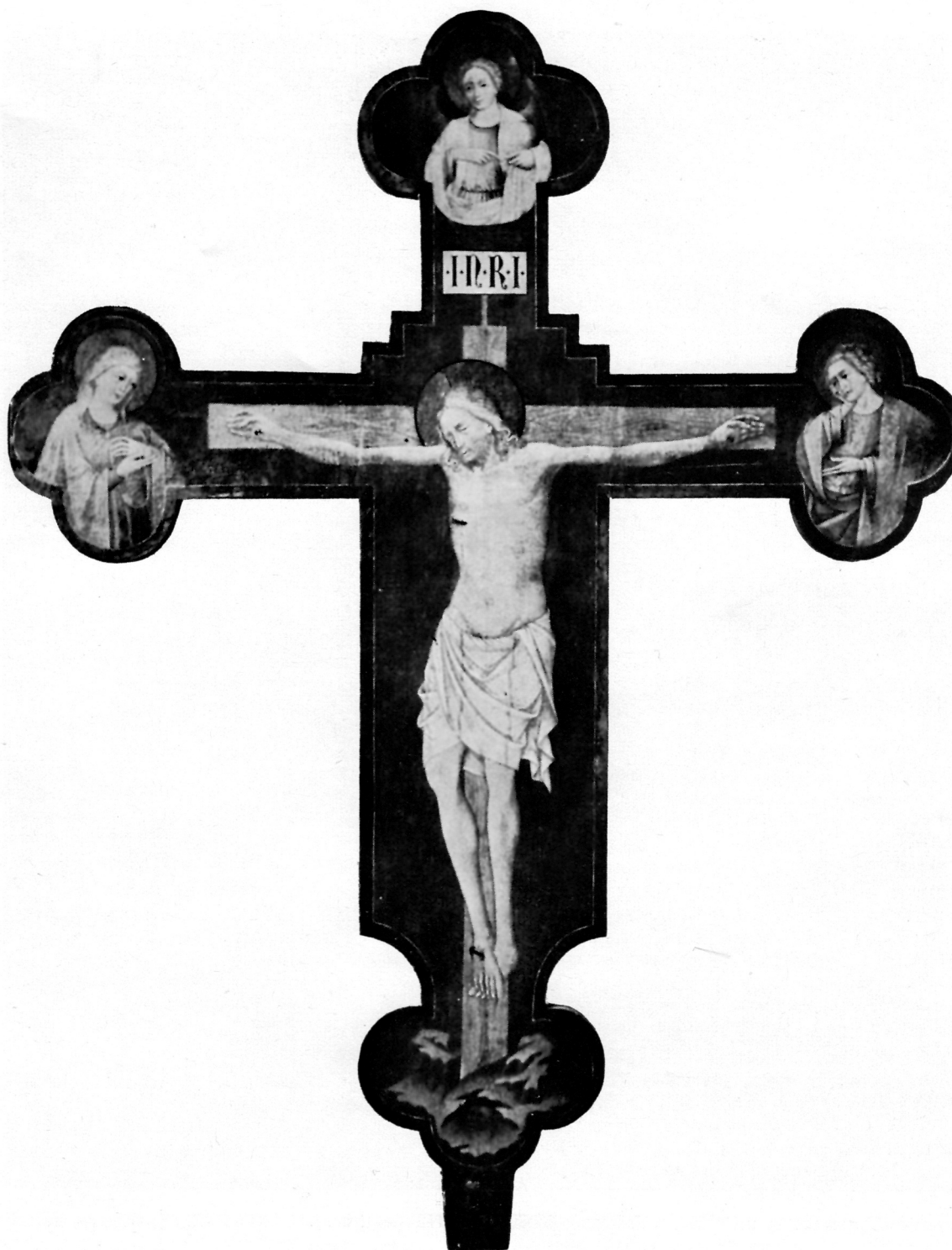
Slika u Kraju, Bogorodica s djetetom i sv. Ivan Krstitelj, koja je predstavljala Bogorodicu s malim Kristom na prijestolju između Ivana Krstitelja i Franje Asiškog doprla je do nas okrnjena, tako da se od bočnih likova sačuvao samo sv. Ivan Krstitelj.⁵ Bogorodica odjevena u haljinu i maforion

⁴ O raspelu u Tkonu pisao je Karaman, V. Lj. *Karaman, Notes sur l'art byzantin et les Slaves catholiques de Dalmatie, «L'art byzantin chez les Slaves»* (Recueil Uspenskij), II, Paris 1932, 357, 363; *Isti, Umjetnost u Dalmaciji XV i XVI vijek*, Zagreb 1933, 155, 157; *Isti, Pregled umjetnosti u Dalmaciji*, Zagreb 1952, 70.

⁵ O originalnom izgledu slike informira nas dopis gvardijana samostana u Kraju o. Vinka Tomašića od 28. srpnja 1875. kojim izvještava općinu Biograda o umjetninama sačuvanim u samostanu. Između ostaloga se čita: *«Vi è pure un altro quadro di pittura greca, sopra la tavola, con imagine della B. Vergine con Bambino Gesù, S. Francesco, e S. Giovanni Battista, che per testimonianza d'un antiquario sembra di qualche valore. E questo abisogna d'esser restaurato»* (Hist. arhiv u Zadru, Miscellanea).

uobičajenih boja sjedi na prijestolju s dvostrukim polukružnim naslonom. Mali Krist joj stoji u krilu i hvata se maforiona. Ona ga desnom rukom podržava, a lijevom mu pruža neki žučkasti okrugli plod. Krist je odjeven u bijelu gornju i tamnozelenu donju haljinu. Ivan je odjeven u dugu haljinu od runa pritegnutu platnenim pojasom. Nema uobičajenog dugačkog plašta. Desnom rukom pokazuje razvijeni bijeli rotulus koji na dosta neobičan način drži u lijevoj ruci. Na njemu je natpis od crnih slova gotičke majuskule: ECCE AGN [VS DEI] ECC [E] QVI TOLLIT. PECCATA. MV(N)DI. MISERERE. NOBIS. Svetac stoji na hridinastom pejzažu sa škrtom vegetacijom. Desno od njega na crvenoj pozadini vide se ostaci naptisa [SCS IOHANN]ES izvedenog bijelom bojom. Pokraj Bogorodičine glave ostaci natpisa [MP] OV. Prigodom publiciranja te slike, kako sam istakao, sličnost je s tkonskim raspelom više nego očita. Upotrijebljene su potpuno iste svijetle »pastelne« boje. Crtež, modelacija ruku i nabora izvedeni su jednakim načinom, a fizionomija je potpuno ista. Isto tako i crvena boja i aureole. Naročito se ističe vrlo tanka crna linija kojom slikar pojačava crtež u mače blijeđom koloritu. Ta se tanka crna linija javlja na rubovima haljina, na obrvama i očima, a njome su označene i uzice kojima je potplat sandala Ivana Krstitelja privezan za mršav gležanj. Ta je fragmentarna slika široka 85, a visoka 108 cm.

Triptih Varoške Gospe iz zadarske crkve sv. Šimuna ima iste značajke. Oblik triptiha dobio je tek god. 1641. Bio je to u originalu poliptih s Bogorodicom u centru i sa šest svetaca sa strana. Bio je slikan za crkvu zadarskog predgrađa Varoša koja je bila posvećena sv. Mateju, a kasnije se nazivala Gospinom

TKONSKO RASPELO (sam. Čokovac)

crkvom.⁶ God. 1564. dok se nalazio na originalnom mjestu zadarski zlatar Mate Boričević sa sinom Lukom⁷ pokrio je sve slike srebrnim okovom. Tri godine nakon toga bio je Varoš porušen da se učini mjesta novoj utvrdi tzv. Forteu koji je bio sagrađen po zamisli mle-

tačkog vojnog inženjera Sforze Pallavicina.⁸ Poliptih je prenesen u grad, u crkvu sv. Stjepana i postavljen na glavni oltar.⁹ Tu ga je vidio apostolski vizitator Priuli dne 1. V 1603. i opisao: »Slika Gospe prekrivena je srebrom, oko nje su slike sv. Ivana Evangeliste, sv. Luke,

⁶ C. F. Bianchi, *Zara cristiana*, Zadar 1877, 472.

⁷ Na još sačuvanom srebrnom okovu čita se: EX-ARGENTO-DIVAE-VIRGINI OBLATO-FRANC-FVMATVS-IV-CONS-ET-FRANC-VENTVRA-PROCV-F.C. — MATTHAEVS-BORICEVS-AC-LVCAS-FILIVS-JADRENS-FECERE-MDLXIII. Prezime

Boričević otkrio je Fisković (*Zadarski sredovječni majstori*, Split 1959, 201, nota 764).

⁸ I. Petricoli, *Maketa Zadra u Pomorskom muzeju Venecije*, Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru, knj. II, Zadar 1958, 102—103, 121.

⁹ Bianchi, o. c. 348.

Franjevački samostan u Kraju (o. Pašman), GOSPA S DJETETOM i sv. IVAN KRSTITELJ (nakon restauracije)

sv. Krševana, sv. Ivana Krstitelja, sv. Mateja i sv. Grgura, sve pokrivene srebrom...¹⁰ Kad je u crkvu sv. Stjepana god. 1632 prenesen sarkofag sv. Šimuna i postavljen na glavni oltar,¹¹ poliptih je maknut. God. 1641. izrađen je poseban oltar za Varošku Gospu. Sačuvana je samo Bogorodičina slika i slike sv. Mateja i sv. Jurja

pokrivene Boričevićevim reljefima. One su uklopljene u novu srebrnu oltarnu palu ukrašenu reljefima Boga Oca i anđela.¹²

Slike sv. Mateja i sv. Jurja pokazuju na prvi pogled velike sličnosti s opisanim slikama. Obje su naknadno smanjene, vjerojatno kad ih je Boričević okivao. Slika

¹⁰ Vatikanska biblioteka, Armadium VII, vol. 101, *Visitatio apostolica Priuli*, fol. 706, 27 v, »...*Ecclesia S. Stephani in qua in altari maiori translata est imago B. V. de suburbio et nuncupatur Ecclesia B. Mariae de Burgo. Imago B. V. est cooperta argento, circumque adsunt aliae sex imagines scilicet S. Joannis Evangeliste, S. Lucae, S. Grisogoni, S. Joannis baptistae, S. Matthei et S. Gregorii omnes simili argento coopertae, et circa iconem adsunt multa vota argentea et est maximae*

deutionis totius ciuitatis. Capella altaris maioris praedicti clausa est crate ferrea cum duabus Januis, similiter ea crate Ferrea quae clauduntur temporibus debitis.» Visitator poistovjećuje sv. Jurja sa sv. Krševanom. (Za ovaj citat zahvaljujem A. R. Filipiju).

¹¹ *Bianchi*, o. c. 336, 348.

¹² Na tom dijelu srebrne pale nalazi se prigodni natpis (o. c. 349).

DETALJI LIKA SV. IVANA KRSTITELJA NA SLICI U KRAJU (prije restauracije)

sv. Mateja je sada široka 23 cm, a visoka 77,5 cm. Svetac je naslikan na crvenoj pozadini gdje se nazire dio natpisa M]AT[EVS naslikanog bijelim slovima gotičke majuskule. Stoji na zelenom tlu koji je od crvene pozadine odijeljen tankom horizontalnom bijelom linijom. Pročelav je i prosjed. Okrenut je udesno, odjeven je u dugu tuniku boje ciklame i zaogrnut u zeleni plašt kome je unutarnja strana obojena svijetlim okerom. Lijevom rukom drži evanđelje s koricama svijetle oker-boje i s crnim zaponcima. Desna ruka je samo prislonjena na knjigu. Sve slikarske karakteristike opisanih slika ovdje su vidljive. Treba istaći vrlo tanku crnu liniju koja obrubljuje tuniku na prsima i isto tako vrlo tanku bijelu liniju koja obrubljuje zeleni plašt.

Slika sv. Jurja široka je 25 cm, a visoka 77,5 cm. Pozadina i tlo identični su onima na slici sv. Mateja. Primjećuju se ostaci natpisa GE]ORGIV[S. Mladoliki svetac okrenut je ulijevo, odjeven je u svijetli plavkastosivi oklop i bijeli prsluk koji po čitavoj svojoj dužini i širini ima naslikan crveni križ. Crveni su i rubovi na ramenu. Desnom rukom drži koplje koje je zarinuo u ralje zmaja. Lijevom podržava bijeli štiti sa crvenim kržem. Oko pojasa ima crni remen o kome na lijevom boku visi mač crnih korica, smeđeg balčaka i srebrne jabuke. Na vratu i na donjem rubu bijelog prsluka nazire se žičani oklop koji slikar minuciozno slika bijelim tačkicama. Tanke rukavice kroz koje naziremo članke prstiju i nokte slikane su istom bojom kao i oklop. Zmaj je naslikan sivozelenom bojom. On je dosta oštećen kad je slika smanjena.

Slika Bogorodice široka je 58,5 cm, a visoka 83,5. Izgleda da nije reducirana. Pozadina je crvena sa sigloma MP OV slikanim bijelo. Bogorodica je prikazana u poprsju, drži u naručaju odjevenog malog Krista koji

u lijevoj ruci drži volumen legis. Odjevena je u haljinu boje ciklame i plavi maforion. Krist ima bijelu košulju, koja je sasvim pokrivena zelenim haljetkom s ovratnikom boje ciklame. Preko njega nosi crveni plašt s nutarnjom stranom boje ciklame. Dok je slikarska tehnika i modelacija ruku i lica identična dosad opisanim slikama postoji na slici nešto što od njih znatno odudara. U prvom redu grafička obrada nabora koja nije po izjavi restauratora naknadno dodana nego se tu originalno nalazi slikana tamnoplavom bojom. Zatim neproporcionalan veličina malog Krista u odnosu na lik majke, njegov neprirodni položaj u majčinim rukama. Proporcije Bogorodičina tijela, naročito desne ruke, ne odgovaraju drugim slikama, a na njenom desnom ramenu vidimo zlatan rub s resama, što je karakteristično za bizantsku ikonografiju. Ako tu Bogorodicu usporedimo sa slikom Bogorodice s Hektorovičeva oltara hvarske katedrale,¹³ frapirat će nas ikonografska srodnost. Podudaraju se gotovo u svim detaljima. Nije teško zaključiti da je naš slikar oponašao neki stariji predložak. Sasvim je opravdana pretpostavka da se u spomenutoj crkvi zadarskog predgrađa nalazila neka stara, još romanička slika Bogorodice koja je bila predmet naročitog štovanja. Kad je slikar bio angažiran da slika poliptih, bio je obavezan da u glavnoj slici reproducira tu stariju, a to je učinio na svojstven način.

Poliptih, na koji je upozorio Prijatelj, nalazio se u šibenskom muzeju, a potjecao je iz dominikanske crkve. Propao je za vrijeme drugog svjetskog rata, a poznat nam je preko jedne fotografije iz foto-arhiva

¹³ G. Gamulin, Bogorodica s Djetetom pizanske škole u katedrali u Hvaru, »Peristil« 3, Zagreb 1960, Tb V; Isti, Majstor Hvarske Bogorodice, »Moćnosti« god. 13, br. 6, Split 1966, 662.

Crkva sv. Šime u Zadru, TRIPTIH VAROSKE GOSPE

Jugoslavenske akademije.¹⁴ Sastojao se od centralne slike Bogorodice s Djetetom i četiri svetačka lika na krilima. Likovi su bili naslikani na zlatnoj pozadini. Svaka je slika bila uokvirena reljefnim gotičkim lukom i stupićima. Centralna slika je za jednu trećinu bila viša od sporednih. Analiza fotografije daje nam slijedeće podatke: Bogorodica, kako sam spomenuo, neobično slična Bogorodici na slici u Kraju. Nacrtna je potpuno jednaka, ima neznatnih razlika u fizionomiji. Prijestolje je bogatije ukrašeno s različitim gotičkim arhitektonskim elementima. Plašt Bogorodice je ukrašen malim zlatnim ukrasima i obrubljen tankim zlatnim rubom. Ističu se veći biljni motivi na donjem dijelu plašta i dvije osmerokrake zvijezde na glavi i lijevom ramenu. Aureole su puncirane na zlatnoj pozadini. Na pozadini se čitaju i sigle MP OV pisane sličnim rukopisom kao na opisanim slikama. Na lijevom krilu naslikani su sv. Nikola i Ivan Krstitelj. Nikola je u frontalnom položaju. Desnom rukom blagosliva. Na ramenima ima palij. Aureola je kao i na ostalim likovima puncirana na pozadini. Natpis na pozadini [SCS]/NICOL[AU]S. Ivan Krstitelj nosi preko runa plašt. Za razliku od onog u Kraju nešto je pokrenut. Desna ruka je skoro u identičnom položaju, nešto je mršavija. Lijeva noga je jednako slikana. Natpis je na rotulusu pisan gotičkom minuskulom. Stjenovit pejzaž u pozadini stiliziran je u dva simetrična brežuljka. Na lijevom se diže manje stablo. Natpis na pozadini [SCS IOVA]NES BAT(IST)A. Na desnom krilu nalaze se Ivan Evangelista i Mihovil. Ivan je prikazan

kao starac s dugom bradom koja se razdvaja. Slikan je poput sv. Mateja u Zadru. Natpis na pozadini S[CS]/IOVA[NE]S. Sv. Mihovil ubija desnom rukom zmaja koji mu se nalazi pod nogama. Na toj slici je boja oštećena puno više nego na ostalim slikama, pa se mnogi detalji ne daju raspoznati.

Danas možemo tom opusu pridružiti dosad nepoznatu sliku Ivana Krstitelja, porijeklom iz Kožlovca, koja se čuva u pravoslavnom manastiru sv. Arandela na Krki blizu Kistanja. Slika je bez sumnje dio poliptiha. Široka je 28, visoka 86 cm, daska je debela 1,7 cm. Vide se konture gotičnog okvira. Svečev lik naslikan je na zlatnoj pozadini, na kojoj se lijevo i desno od glave čita natpis od crvenih slova gotičke majuskule:

S.
IO VA
NE BAT
ISTA

Ima punciranu aureolu. Iako je prekriven patiniranim slojem firnisa lako se razabiru crtež i slikarska faktura. Ivan nosi preko haljine od runa maslinasto zelen plašt obrubljen dvjema bijelim crtama, debljom na samom rubu i posve tankom do nje. Nutarnja ploha plašta ima boju ciklame.

Usprkos tome što je ovdje Ivan pokriven plaštem, usprkos drukčijem položaju glave, prosto nam se nameće sličnost s Ivanovim likom na slici u Kraju. Ruke, rotulus i noge gotovo su identične. Ivan na jednak način drži lijevom rukom razvijen rotulus, jednakom kret-

¹⁴ Foto-arhiv Jug. Akademije, br. 107.

IZGUBLJENI POLIPTIH IZ ŠIBENIKA

njom desne ruke pokazuje na nj. Dok u modelaciji desne ruke ima nekih neznatnih razlika, rotulus i lijeva ruka potpuno su jednako naslikani. Rukopis natpisa je potpuno isti s karakterističnim oblikom slova M, dok se tekst nešto razlikuje: ECCE · AGNVS · DEI · ECCE · QVI · TOLIS · PECHATA · MONDI · MIXERERE · NOBIS. Poviše natpisa naslikan je mali »Agnus Dei« kojega nema u Kraju. Riječ »ecce«, koja se javlja dvaput, napisana je crvenom bojom što također manjka na slici u Kraju. Platneni opasač jednako je slikan, ima neznatnih razlika u uzlu. Očita je sličnost u karakterističnoj modelaciji nogu i sandala i u stjenovitom stiliziranom pejzažu. Dolje, lijevo od Ivana, vide se ostaci nekog stabla, po čemu se ta slika približava slici Ivana na izgubljenom šibenskom poliptihu. Razlika postoji između lica Ivana u Kraju i lica Ivana u krčkom manastiru. No ta je razlika prividna. Ivan u Kraju je prikazan namršten, pa su mu oči rastegnute a i proporcije lica su se pomalo izmijenile. Sličnost fizionomiji Ivana u Krki lako je naći na drugim opisanim slikama. Tanke crne linije o kojima je bilo riječi prisutne su i ovdje modelirajući oči i usta i obrubljujući jedva primjetljivo lijevu ruku. Ne treba posebno isticati tanke niti sandala, koje su na isti način naslikane kao na slici u Kraju. Općenito uzevši slikarska faktura i tonalitet boja ni po čemu se ne razlikuju od ostalih slika što nas logično navodi da ovu sliku pripišemo istom slikaru.

No analogija u slikarskoj tehnici i stilskim osobinama ima, kako sam spomenuo, i na drugim slikama izvan Dalmacije. Veliki slikani poliptih u Nacionalnoj galeriji u Londonu¹⁵ pripisan jednom anonimnom slikaru mletačkog kruga s kraja trećenta, »Maestro di S. Elsino«, ima centralni lik Bogorodice s Djetetom slikan na

veoma sličan način Bogorodici u Kraju i na izgubljenom šibenskom poliptihu. Iako ona ne sjedi na prijestolju, nego na tlu, čime je prikazan ikonografski tip »Madonna dell'Umiltà«, crtež je gotovo identičan. Jedino je glava malog Krista okrenuta od majčina lica, a ona mu lijevom rukom ne pruža plod, nego ga podržava. Mali Krist je odjeven u crvenu gornju haljinu mnogo bogatiju od one u Kraju, Bogorodičin modri plašt ukrašen je malim zlatnim vegetabilnim ornamentima poput onih na Bogorodici na šibenskom poliptihu, pozadina je zlatna, aureole puncirane. Sve je dano mnogo bogatije, ali slikarska faktura je neobično slična našim slikama. Fizionomija malog Krista u Kraju i na tom poliptihu jednaka je. Kao da se isto dijete okrenulo. Fizionomije Bogorodica također su slične. (Ima nešto razlika u crtežu očiju). Modelacija ruku s dugim i oblim prstima jednaka je likovima na našim slikama, posebno sv. Mateju iz Zadra. Ima i drugih pojedinosti na tom poliptihu koje su slične našim slikama. U prvom redu likovi Krista i apostola u predeli koji su po svojim fizionomijama veoma blizu našim svetačkim likovima. Krist je veoma sličan sv. Jurju u Zadru ili arhanđelu u Tkonu, sv. Jakov Ivanu Krstitelju u Kraju, sv. Bartolomej sv. Ivanu na tkonskom raspelu. Ruke su modelirane na jednak način, draperije također. Primijetit ćemo i onu tanku crnu liniju na rubovima haljina. Čak i rukopis natpisa veoma je bliz natpisu na rotulusu Ivanovu u Kraju i Krki, odnosno natpisu oko glave

¹⁵ Veliki poliptih (Br. inv. 4250), koji u centru ima Bogorodicu s Djetetom, u predeli Krista s apostolima, a na krilima osam manjih kompozicija, od kojih četiri predstavljaju legendu o Joahimu i Ani, dvije jedno Bogorodičino čudo, a dvije dva prizora iz života sv. Elsina.

Lik sv Ivana na poliptihu iz Šibenika

Ivana u Krki. Male kompozicije na krilima tog poliptiha pokazuju također niz elemenata za komparaciju s našim slikama: modelaciju likova i nabora, fizionomije, aureole obrubljene crno, crne tanke linije na detaljima, rukopis natpisa, arhitekturu s polukružnim lukovima. Posebno upozoravam na srodnost u modelaciji stjenovitih pejzaža na tim slikama i stijene na podnožju križa na tkonskom raspelu odnosno stijene pod Ivanovim nogama na slikama u Kraju i Krki.

Atribucija londonskog poliptiha tom anonimnom slikaru koji je svoju oznaku dobio upravo po tom poliptihu, nije starog datuma. Postavio ju je Longhi god. 1946.¹⁶ Ranije je Coletti (1931) atribuirao taj poliptih Jacobellu di Bonomo.¹⁷ Davies citira mišljenje Fiocca da je glavna slika djelo jednog sljedbenika Lorenza Veneziana, dok je sporedne slike izradio Stefano di St. Agnese. Davies ne prihvaća tu atribuciju, ali smatra da su autori glavne i sporednih slika različite osobe.¹⁸ Pallucchini prihvaća Longhijevu atribuciju i pobija Daviesovo mišljenje, smatrajući da ta prividna razlika u izražajnosti proizlazi iz razlika u tematici.¹⁹

Longhi je »Maestru di S. Elsino« pripisao i poliptih (fragmentaran) u Pinakoteci grada Ferma, a Bologna je pridodao i jednu manju sliku iz Metropolitan Museuma u New Yorku²⁰

Poliptih u Fermu nam mnogo pomaže u traganjima.²¹ Na njemu se nalaze dva svetačka lika koji su našima više nego slični. Ivan Krstitelj koji tu preko runa nosi plašt i drži tijelo u nešto drukčijem položaju ima identičnu fizionomiju Ivana u Kraju, a noge s karakterističnom modelacijom gležanja, crnim potplatima i tankim nitima sandala potpuno su jednake. Natpis pak na rotulusu ima isti tekst kao onaj u Krki («...pechata mondi...») pisan je istim rukopisom. Lik sv. Petra koji se nalazi do njega ima plašt, ruke i glavu veoma slične liku sv. Mateja u Zadru.

¹⁶ R. Longhi, *Viatico per cinque secoli di pittura veneziana*, Firenze 1946, 48.

¹⁷ R. Pallucchini, *La pittura veneziana del Trecento*, Venezia — Roma 1964, 207.

¹⁸ M. Davies, *National Gallery, Catalogues, The earlier Italian Schools*, London 1951 (drugo izdanje 1961).

¹⁹ Pallucchini, 1. c.

²⁰ F. Bologna, *Contributi allo studio della pittura veneziana del Trecento II*, »Arte Veneta« VI, Venezia 1952, 17.

²¹ Poblize o tom poliptihu sa svom literaturom v. (L. Serra, S. Melograni), *Inventari degli oggetti d'arte d'Italia VIII, Provincia di Ancona e Ascoli Piceno*, Roma 1936, 248.

Navedeni podaci navode nas na pretpostavku da je slikar tkonskog raspela i drugih opisanih slika identičan s »Maestro di San Elsino«. Važno je imati na umu da se jedan poliptih nalazi u Fermu, a potječe iz istog grada ili okolice. Fermo je grad nasuprot Zadru s kojim je Zadar imao u srednjem vijeku jake veze. Između mnogih došljaka iz Ferma spomenut ćemo dva zadarska notara i jednog zadarskog nadbiskupa.²² Arhitekt Nuzio Ucinelli iz Ferma došao je u Zadar da gradi kapelu sv. Šimuna god. 1401, a god. 1413. vratio se u rodni grad da u zajednici s našim majstorom s kojim je u Zadru surađivao, Jurjem Markovim iz Ljube, radi na katedrali.²³ Dubrovački graditelj Andrija Juričević koji je djelovao u Zadru izradio je god. 1411. za crkvu sv. Agustina u Fermu kamenu ogradu za oltar.²⁴ Longhi smatra da londonski poliptih potječe iz Romagne, a istom slikaru atribuirao i ostatke fresaka u crkvi dei Servi u Riminiju. Umjetnost Romagne i Maraka kao i umjetnost Dalmacije razvijala se u kasnijem srednjem vijeku u sjeni Venecije. Strujanja i kretanja na trokutu Venecija — Dalmacija — Romagna, odnosno Marche ili uže: Venecija — Zadar — Marche poznata su i dokumentirana. Da uzmemo za primjer djelovanje braće Crivelli koji iz Venecije dolaze u Zadar, a odatle idu u Marche.²⁵

Dakle i naš slikar koji je bez sumnje izrastao iz mletačkog slikarstva mogao je u Zadru i okolici djelovati stvarajući skromnije slike po narudžbi siromašnijih naručilaca, a na suprotnoj obali izraditi monumentalnija djela.

Tko je bio taj slikar i može li se o tome nagađati? Bit će uputno da iznesemo podatke o slikarima koji su potkraj XIV i početkom XV st. djelovali u Zadru i izrađivali slikana raspela i poliptihe koji su tada kao odraz novog ukusa stali prodirati u naše crkve. Ti su podaci došli na vidjelo tek u posljednje vrijeme, dijelom arhivskim radovima C. Fiskovića,²⁶ a dijelom publiciranjem starijih arhivskih otkrića G. Prage.²⁷

Jedan od učenika Paola Veneziana *Nikola de Blondis*, Zadrani, djelovao je u rodnom gradu. Dokumentom datiranim 1. III 1376. obavezao se dvojici Ninjana da će izraditi dva slikana raspela poput onoga koji je izradio zadarskim franjevcima. Slikar *Blaž Banić*, sin Luke, učenik *Jacobella di Bonomo* sklopio je 20. IX 1385. ugovor o dvogodišnjoj suradnji sa slikarom *Stjepanom Martinovim* zvanim *Lazanja*, a 19. IX 1387. obavezao se oslikati kućnu kapelu sukнару *Nikoli Mihovilovu*. Prema ugovoru od 6. XI iste godine doznajemo da mu je pomoćnik u slikanju te kapele bio *Šimun Ivanov*, a u ugovoru od 3. III 1388. susrećemo pomoćnika *Grgureva* iz Zagreba. Dana 25. IX 1395. morao je izra-

²² *Notari Vannes q. Bernardi de Firmo (1375—1404) i Vannes q. Dominici de Firmo (1389—1395)*, nadbiskup *Luca Turriani de Firmo (1400—1420. god.)*.

²³ *Fisković*, o. c. 30, 36, 37.

²⁴ O. c., 32.

²⁵ *P. Zampetti*, *Carlo Crivelli a Zara*, »Arte Veneta« XIII—XIV, Venezia 1960, 227—228.

²⁶ *Fisković*, o. c. 91—106.

²⁷ *K. Prijatelj*, *Novi podaci o zadarskim slikarima XIV—XVI st.*, »Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji« 13, Split 1963, 96—113; *I. Petricioli*, *Ostavština G. Prage i zadarski srednjovjekovni umjetnici*, »Zadarska revija« XII/6, Zadar 1963, 540—544.

Manastir sv. Arandela na Krki, Sv. IVAN KRSTITELJ

diti Vidu Grubonji ikonu sv. Nikole. God. 1411. Blaž je bio već mrtav. Tada se spominje »*Ivan sin pokojnog Blaža slikara*«.

London, National Gallery, »Maestro di San Elsinco«,
POLIPTIH — središnji dio.

Slikar *Ivan iz Padove* (Iohannes quondam Tomasini de Poglana — ili Poveglana — de Padua) spominje se u pet dokumenata. Ugovori od 20. I i 3. II 1384. spominju njegovu obavezu da će u samostanskoj crkvi sv. Dimitrija popraviti oltarnu sliku. Ugovorom od 29. IX 1385. uzima u nauk mladog Dubrovčanina Iliju nečaka Zadranske Radoslave. Na dan 21. X iste godine naručio je Ratko, kapelan crkve sv. Mihovila u Trnavi ninske biskupije, od njega drveni poliptih po uzoru na poliptih sv. Jeronima u zadarskoj crkvi sv. Dominika (Platona). Dana 21. V 1386. obavezao se slikar plemiću Bartolu Zoilovu izraditi poliptih koji će taj plemić darovati crkvi sv. Marije Velike.

Spomenuti slikar Lanza primio je 29. VII 1386. narudžbu Butka Budačića za poliptih koji će biti sličan onome koji je Ivan iz Padove naslikao za Trnavu. Spominje se kao svjedok 21. XI 1387.

Najviše podataka posjedujemo o slikaru *Menegellu iz Venecije* (Menegellus q. Iohannis de Canali). Tako 19. VIII 1385. naručuje od mletačkog drvodjelca Marka Nikolina drveni poliptih da bi ga oslikao, 3. X 1386. zadraski kipar Pavao Vanucijev iz Sermone, inače poznat po svom djelovanju u Zadru i Pagu, obavezao se izraditi nadgrobni spomenik nadbiskupa N. Matafarisa po nacrtu Menegellovom, 21. XI 1387. obavezao se Menegello sukнару Nikoli Mihovilovu da će oslikati drveni poliptih koji je izradio drvorezbar Martin Hermanov zvan Teutonac. Dana 13. III 1396. izradio mu je Martin Hermanov drveni poliptih. Dana 10. III 1398. uzeo je Menegello u nauk *Simuna sina Dragiše Radčića*, a 16. IV iste godine primio je na jednogodišnji rad slikara *Marka Ninova* iz Dubrovnika. Dana 24. XI 1399. uzeo je u nauk *Martina sina Stoje*, a 3. II 1400. sklopio je s Nikolom suknarom ugovor da će izraditi poliptih za glavni

oltar crkve sv. Krševana. Dana 1. III iste godine primio je na nauk *Jurja sina Kandija* kovača oklopa, a 20. IV 1401. naručio je od Martina Hermanova još jedan poliptih. Dana 13. IX 1403. obavezao se izraditi dvije slike Vidu Grubonji, a 12. I 1412, sklopio je ugovor za izradu poliptiha za crkvu sv. Pavla u Kukljici po uzoru na onaj na oltaru sv. Bartula u zadarskoj crkvi sv. Petra Starog. God. 1413. preuzeo je popravak jedne stare slike u franjevačkoj crkvi u Splitu, o čemu je već godinu dana ranije pregovarao. Dana 30. XI 1418. obavezuje se izraditi poliptih za bratovštinu sv. Jakova po uzoru na onaj koji je naslikao za crkvu sv. Krševana, a 1. V 1427. naslikao je raspelo na fasadi župne crkve u Kalima. Dana 9. VI 1431. bio je mrtav, jer se spominje njegova udovica.

Ako te podatke povežemo s nekim mišljenjima koja su historičari umjetnosti iznijeli za slikarstvo »maestra di S. Elsino«, mogli bismo natuknuti neke hipoteze. Spomenuo sam da je Coletti atribuirao londonski poliptih Jacobellu di Bonomu. Srodnost sa slikarstvom

Jacobellovim vidi i Pallucchini u sporednim kompozicijama, naročito u susretu Joakima i Ane. U tom slučaju mogla bi se iznijeti hipoteza o autoru Blažu Baniću Jacobellovom učeniku.

Pallucchini iznosi i srodnosti s padovanskim slikarom Guarientom, a i Longhi govori da je slikarstvo maestra di S. Elsino orijentirano venecijanskom zaleđu. Na tome bi se mogla izgraditi hipoteza o Padovancu Ivanu. S druge strane, nameće nam se pitanje gdje su tragovi četrdesetgodišnje plodne aktivnosti Menegella. Zar se nije sačuvalo baš nijedno njegovo djelo?

Dakako da takve hipoteze nemaju naročite osnove, ali u ovom času kad tek počinjemo razrađivati tu novu slikarsku ličnost, smiju se iznijeti. Dalji studij iznesenih problema neće se smjeti obavljati samo na terenu umjetničke analize nego i na arhivskom radu. Mi za sada ne raspoložemo podacima iz arhiva gradova sa suprotne jadranske obale, a upravo bi ti podaci morali imati odlučujuću riječ u hipotezama koje sam ovdje iznio.

London, National Gallery »Maestro di San Elsino«, POLIPTIH, LIKOVI U PREDELI.

LIK ARHANDELA na Tkonskom raspelu

LIK BOGORODICE na poliptyhu iz Šibenika

IL PITTORE DEL CROCIFISSO DI TKON

Già nel 1956 l'autore ci ha segnalato un interessante pittore anonimo del XV sec. che dipinse il crocifisso della Chiesa del convento benedettino di Tkon (isola di Pašman), un quadro raffigurante la Madonna fra il Battista e S. Francesco (l'ultima figura purtroppo non ci è conservata) del convento francescano di Kraj (sull'isola medesima) e tre quadri appartenenti al polittico della Madonna del Borgo di Zadar (Zara).

Dopo il restauro delle pitture, l'autore fece una più accurata analisi che lo condusse a conclusioni nuove. Le somiglianze fra le figure dei quadri menzionati sono più grandi di quando non lo fossero all'inizio: le fisionomie, la modellazione delle mani i colori, una caratteristica linea nera sugli orli delle tuniche. In quanto alla modellazione delle figure il pittore appare abbastanza conservativo e ciò ci consente di collocare le sue opere verso la fine del Trecento.

Nel 1960 K. Prijatelj ebbe a ricordare un politico da Šibenik (Sebenico) che durante l'ultima guerra andò smarrito e che

può considerarsi opera dello stesso pittore. Lo scrivente ha rinvenuto un'altra pittura — S. Giovanni Battista — nel monastero ortodosso Krka vicino a Kistanje che si può attribuire anche al nostro pittore.

Le menzionate opere vengono poi comparate con i quadri attribuiti a un anonimo pittore trecentesco veneto — «il maestro di S. Elsino». L'autore avanza l'ipotesi che il pittore dei quadri zaratini e il predetto maestro siano una stessa persona.

Concludendo l'autore ricorda alcuni pittori zaratini degli ultimi decenni del Trecento e dell'inizio del Quattrocento: Nicola de Blondis, Zaratino, allievo di Paolo Veneziano (1376), Blaž (Biagio) di Luka Banić, allievo di Jacobello di Bonomo (1385—1395), Giovanni di Tomasino «de Poveglana de Padua» (1384—1386), Stefano Lasagna (1385—1387), e infine il veneziano Menegello di Giovanni (1385—1427). Non è escluso che uno dei pittori sia l'autore dei predetti quadri e cioè «il maestro di S. Elsino».